

Formalus latvių kultūrinis regionas Šiaurės Lietuvoje

V i d m a n t a s D A U G I R D A S

Lietuvos socialinių tyrimų centras, Sociologijos institutas

Pagrindinės sąvokos: *kultūriniai regionai, akulturacija, latviai, Šiaurės Lietuva.*

Įvadas

Kultūrinis regionas – tai geografinis teritorinis vienetas pasižymintis gyventojams, jų gyvenimo būdui būdingų kultūrinių bruožų ir kultūrinio kraštovaizdžio ypatumais. Kultūriniai regionai gali būti išskiriami pagal vieną, kelis kultūrinius bruožus ar jų kompleksus: etninę ir kalbinę sudėtį, religinę sudėtį, etninės, subetninės ar regioninės savimonės raišką, tarminius požymius, gyvenimo būdo, pasaulėžiūros, tradicijų ir papročių, materialinės kultūros ir tradicinių verslų, socialinės organizacijos, demografinio elgesio ypatybes ir kt.

Kultūros geografiijoje išskiriami kelių tipų kultūriniai regionai, siūlomos įvairios jų kombinacijos. Pagrindiniai kultūrinių regionų tipai yra trys: formalieji, funkciniai, vernakulariniai (tarminiai) (J o r d a n, D o m o s h, R o w n t r e e 1997, 7–14). Pastarieji dar galėtų būti siejami ir su gyventojų savimonės, etninio, subetninio ar regioninio identiteto regionais. Tačiau kultūriniam regionavimui dažniausiai naudojami formalieji kultūriniai regionai, kurie išskiriami pagal vieno ar kito kultūros bruožo, elemento paplitimą. Paprasčiausias formalus kultūrinis regionas išskiriamas pagal vieną gyventojų kultūrinį požymį, vieno kultūrinio elemento paplitimą. Tačiau galima išskirti formaliuosius regionus ir pagal tam tikrų susijusių kultūrinių bruožų ar elementų kompleksą. Kai kurie kultūriniai bruožai (gyventojų tautybė, kalba, religija) savo prigimtimi yra kompleksiški arba kultūrą formuojantys, apimantys daugelį kultūrinių elementų. Todėl tautybės, kalbos arba religijos paplitimo pagrindu išskirti formalūs kultūriniai regionai pagal savo pobūdį yra vieni kompleksiausių. Teritoriškai dažnai aiškiai išsiskiria kultūrinio regiono branduolys ir teritorija, kurioje kultūriniai požymiai dominuoja arba yra labiausiai paplitę. Tokios sritys, kuriose kultūriniai požymiai dar aptinkami, tačiau jau nebevyrauja, vadinamos periferinėmis (C o s g r o v e 1997). O nuo pagrindinio arealo atitrūkusios nedidelės kultūrinio požymio paplitimo salos jau gali būti ir nepriskiriamos kultūriniam regionui.

Šiame straipsnyje formalaus regiono išskyrimui pasirinktas latvių tautybės gyventojų paplitimas Lietuvoje. Pagal šį požymį Šiaurės Lietuvoje išryškėja didesnio

latvių tautybės gyventojų susitelkimo arealas, nusidriekęs palei Lietuvos-Latvijos sieną. Latvių paplitimas Šiaurės Lietuvoje buvo ir yra prielaida susiformuoti daugeliui regiono kultūrinių ypatybių, nebūdingų kitoms Lietuvos teritorijoms, nes latviai čia yra latviškos kultūros nešėjai, jų paplitimas rodo ir latviškos kultūros elementų paplitimo arealą – latvių kalbos, kultūros organizacijų, akulturacijos reiškiinių paplitimo ir kt.

Šiaurės Lietuvoje susitelkusi latvių tautinė mažuma jau yra susilaukusi kitų tyrinėtojų dėmesio. Jų darbais remtasi ir šiame straipsnyje. Pirmasis, matyt, bus latvių autorius Vilbertas Krasnais, kuris 1938 m. Rygoje išleido didelės apimties monografiją apie latvių emigraciją ir gyvenimą užsienyje *Latvių kolonijos*, kurioje nemažai vietos skiriama ir Lietuvos latvių bendruomenei (K r a s n a i s 1938). Jo darbą pratęsė Janis Bērziņis (B ē r z i ņ š 2000). Taip pat galima paminėti latvių mokslininko E. Kipluoko darbą apie Lietuvos latvių parapijų padėtį, tautinius ir religinius ypatumus (K i p l o k s 1983). Nemažai dėmesio latvių liuteronų bendruomenėms savo straipsnių rinkinyje apie lietuvių ir vokiečių santykius skyrė ir vokiečių istorikas Arthuras Hermannas (H e r m a n n 2000). Šiaurės Lietuvos regiono kultūros geografija domėjosi ir straipsnio autorius (D a u g i r d a s 2000a; 2000b; 2002; 2006). Itin išsamūs ir svariais archyviniais dokumentais paremti Benedikto Šetkaus ir Vilmos Akmenytės straipsniai apie Lietuvos latvių liuteronų bendruomenes, draugijas ir mokyklas tarpukariu bei Akmenytės disertacija *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918–1940 m.* (Š e t k a u s 2001; A k m e n y t ė 2003; 2004; 2008) formuoja naują gilesnių Lietuvos latvių tautinės mažumos studijų bangą.

Šis straipsnis – tai bandymas atskleisti Šiaurės Lietuvos pasienio regione gyvenančios latvių tautinės mažumos kultūros geografiją – latvių skaičiaus ir paplitimo kaitos dėsningumus, teritorinės organizacijos ir akulturacijos bei asimiliacijos proceso pobūdį bei rezultatus. Kartu tai ir Lietuvos latvių teritorinio paplitimo ir kultūros centrų kaitos, bandymų atsispirti akulturacijai apžvalga bei įvertinimas.

Latvių įsikūrimo Lietuvoje pradžia

Kada pirmieji latviai apsigyveno Šiaurės Lietuvoje, sunku pasakyti. Tai vertėtų atskirai patyrinėti. Tikėtina, kad būta kelių gyventojų migracijos iš dabartinės Latvijos teritorijos bangų – „žiemgališkosios“, „kuršiškosios“, sovietinės. Šias bangas lėmė ganėtinai skirtingos priežastys, todėl ir jų pobūdis bei likimai buvo labai nevienodi. Būta ir kelių emigracijos bei repatriacijos bangų. Tačiau tradiciškai latviai Lietuvoje telkėsi palei visą Lietuvos–Latvijos pasienį, o pagrindinis jų arealas labiausiai sutapo su istorinės Žiemgalos teritorija.

Jau nuo XIII a. pietines dabartinės Latvijos žemes prie savo valstybių bandė prisijungti ne tik Livonijos vokiečiai, bet ir lietuviai. Istoriniuose šaltiniuose užfiksuotas faktas, kad kai vokiečiai 1290 m. sudegino paskutinę sukilusių žiemgalių pilį Sidabrę (prie Jonišio), į Lietuvą pasitraukė apie 10 tūkst. žiemgalių (T a u t a v i č i u s 1988). Tai galėjo būti labai didelė gyventojų dalis, apie 1/2 visos Žiemgalos gyventojų. Lietuvoje žiemgaliai apsigyveno daugiausia Žemaitijoje ir Uplytės žemėje (Nevėžio slėnyje). Tačiau jų gyvenviečių pėdsakų ir kapų iki šiol

neaptikta. Dėl karų su Kalavijuočių, vėliau su Livonijos ordinu Šiaurės Lietuva buvo virtusi dykra – labai retai apgyventu, miškingu ir pelkėtu kraštu. Lietuvai atiteko tik ištuštėjusios kuršių, sėlių ir žiemgalių pietinės teritorijos. Pažymėtina, kad Lietuvai atiteko svarbiausių žiemgalių pilių Tėrvetės, Raktuvės (prie Žagarės), Sidabrės (prie Jonišio) apylinkės, o Gediminas XIV a. titulavosi visos Žiemgalos kunigaikščiu (*Gedimino laišakai* 1966, 28–29, 36–37).

Manoma, kad XIV a. žiemgaliai daug kur gyveno mišriai su lietuviais, dar buvo išlikę teritorijų, kuriose vartota žiemgalių kalba (A s t r a m s k a s 2005). Tačiau žiemgaliai Lietuvoje gana greitai sulietuvėjo ir išnyko jau XV a. antroje pusėje (Z i n k e v i č i u s 1984, 18–19, 24–26; Š e n a v i č i u s 1998). Dar anksčiau su žemaičiais susiliejo pietiniai kuršiai, su aukštaičiais – pietiniai sėliai. Todėl dabartinius Lietuvos-Latvijos paribio latvius negalime laikyti senųjų kuršių, žiemgalių, sėlių ar jų migrantų palikuonimis.

Tik XV–XVI a. Šiaurės Lietuvoje pradėti steigti nauji lietuvių dvarai. Svarbesniuose pasienio miesteliuose XVI a. pabaigoje kūrėsi ir vokiečiai, žydai, kitų tautybių atvykėliai amatininkai. Galima spėti, jog tada regione įsikūrė šiek tiek latvių, dalis jų buvo pabėgėliai nuo baudžiavos. Kai kurie pasienio dvarai buvo išnuomojami Kuršo vokiečiams (K a r v e l i s 1999), tai taip pat galėjo skatinti latvių atsikėlimą į Pakuršę. Tačiau persikėlimo procesas nebuvo masinis¹. Nors šiaurinė Lietuvos siena istoriškai yra sena ir gana stabili, tačiau ilgai ji buvo neaiški (K a r v e l i s 1999)². Svarbu tai, kad jau nuo seniausių laikų šiaurinė Lietuvos siena nebuvo kliūtis migracijai iki pat nepriklausomų Lietuvos ir Latvijos valstybių susikūrimo tarpukariu bei sovietmečiu.

Tai, kad labai ilgai absoliuti dauguma Šiaurės Lietuvoje gyvenusių latvių buvo evangelikai liuteronai, rodytų, kad jie apsigyveno pasienyje jau po Reformacijos. Kadangi Katalikų bažnyčios struktūrų steigimasis Šiaurės Lietuvoje stipriai vėlavo, nes kraštas ilgai išliko retai apgyventas, tai galėjo tapti prielaida kitų konfesijų bendruomenių įsitvirtinimui. Čia pasireiškė vadinamasis istorinės geografinės kaimynystės efektas, paveikęs regiono gyventojų religinės sudėties ir kitas kultūros ypatybes³. Prasidėjus Reformacijai būtent Šiaurės Lietuvoje įsikūrė pirmosios Lietuvoje nekatalikiškos bendruomenės (Žeimelyje ir Skuode liuteronai įsikūrė jau 1540 m.⁴). Baptistų (viena pirmųjų bendruomenių įsikūrė Ylakiuose 1905 m.)⁵, sek-

¹ 1582 m. Žagarės dvaro savininkė Jadvyga Šemetienė skundėsi valdovui Steponui Batorui, kad Duobelės komtūras jos žemėse apgyvendina latvius ir vokiečius. Tačiau 1647 m. dvaro inventoriuje minima, kad miestelyje gyveno lietuviai ir tik vienas latvis (B a l i u l i s 1998).

² Pirmą kartą siena oficialiai nustatyta 1426 m. (nuo Šventosios iki Jonišio; artima dabartinei sienai patikslinta 1529 m.), vėliau ji per kelis šimtus metų keitėsi nežymiai, nors ginčų būta.

³ Pvz., Kuršo ir Žiemgalos tradiciniai gyvenamieji namai savo planu panašūs į Žemaitijos, o Latgalos ir Augšžemės – į Aukštaitijos. Šiaurės Lietuvoje apie 100 bendrinių žodžių, vadinamųjų latvybių, atėjo per latvių kalbą (germanizmai, slavizmai) arba iš latvių kalbos (G a r š v a 1998).

⁴ Pirmoji liuteronų bendruomenė Lietuvoje įsikūrė Vilniuje tik metais anksčiau.

⁵ Pirmoji baptistų bendruomenė įsikūrė Klaipėdoje 1841 m., Kaune – 1898 m.

mininkų (pirmoji bendruomenė Lietuvoje įsikūrė Biržuose 1911 m.), Septintos dienos adventistų (pirmoji bendruomenė įsikūrė Žagarėje 1919 m.) religinės bendruomenės taip pat pirmiausia įsikūrė Šiaurės Lietuvoje, nes šie religiniai judėjimai plito iš Latvijos. Naujųjų krikščioniškų bendruomenių įsikūrimas sutapo su gana intensyviu latvių kėlimusi į Lietuvą XIX a. ir suteikė regionui multikultūriškumo bruožų.

Latvių skaičiaus ir paplitimo kaita

Lietuvoje latvių ypač pradėjo daugėti nuo XIX a. pradžios. Tuo metu į Šiaurės Lietuvą pradėjo keltis daug naujakurių žemdirbių ir amatininkų iš Kuršo. XIX a. pabaigoje latvių Lietuvoje jau gyveno apie 35 tūkst., jie sudarė apie 1,3 % Lietuvos gyventojų (B u t k u s 1990) ir buvo gana kompaktiškai Pakuršėje gyvenanti tautinė mažuma. Latvių imigraciją sustabdė Pirmasis pasaulinis karas. Jo metu daug latvių pasitraukė į Rusijos gilumą ir po karo grįžo į Latviją. Todėl 1923 m. latvių Lietuvoje, lyginant su 1897 m., jau buvo daugiau nei dvigubai mažiau – 14 883, jie sudarė 0,7 % Lietuvos gyventojų ir buvo penkta tautinė mažuma pagal gausumą (Lietuvos gyventojai 1926, XXXIX; 1 pav.).

Itakos latvių skaičiaus kaitai turėjo ir valstybinės sienos su Latvija pakoregavimas. 1921 m. keletas latvių gyvenamų kaimų atiteko Latvijai mainais į lietuviškas Palangos ir Šventosios apylinkes, kur taip pat gyveno nemažai latvių⁶. Tačiau ir tarpukariu latviai išliko itin kompaktiškai gyvenančia tautine mažuma. Beveik visi Lietuvos latviai – 13 569, arba 91 % – gyveno keturiose šiaurinėse apskrityse. Šiame regione jie buvo gana reikšminga tautinė mažuma. Mažeikių apskrityje latviai sudarė net daugiau nei 4 % apskrities gyventojų (1 lent.; 2 pav.). Kai kuriuose Šiaurės Lietuvos valsčiuose latviai sudarė net 10–15 % gyventojų: Palangos valsčiuje jų buvo daugiausia – 18,6 %, Akmenės – 15,6 %, Žeimelio – 13,9 %, Vegerių – 13,0 % (Ibid., 19–25). Šiaurės Lietuvoje tuomet buvo susitelkusi ir didelė dalis liuteronų – 16 855, arba 25 % visos Lietuvos liuteronų. 1923 m. 91,1 % Lietuvos latvių buvo liuteronai, todėl neatsitiktinai latvių skaičius Šiaurės Lietuvoje buvo artimas liuteronų skaičiui (1 lent.).

1 lentelė

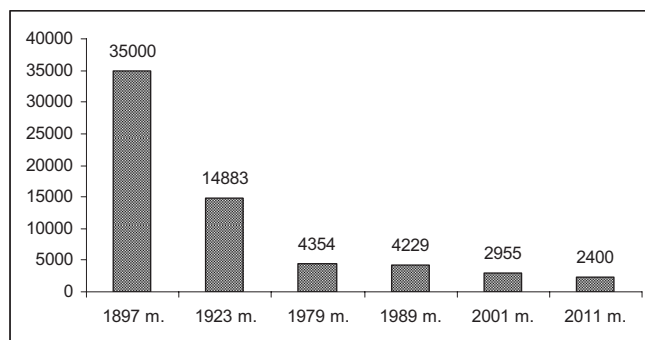
Latvių skaičius ir dalis Šiaurės Lietuvos apskrityse 1923 m.

(Lietuvos gyventojai 1926, 35–36)

Apskritis	Latvių sk.	%	Liuteronų sk.	%
Mažeikių	3157	4,44	3504	4,93
Biržų-Pasvalio	3421	2,97	3799	3,30
Šiaulių	4716	2,67	5639	3,19
Kretingos	2275	2,41	3913	4,17
Iš viso:	13569		16855	

⁶ Ši teritorija carinės Rusijos valdymo laikais priklausė Kuršo gubernijai.

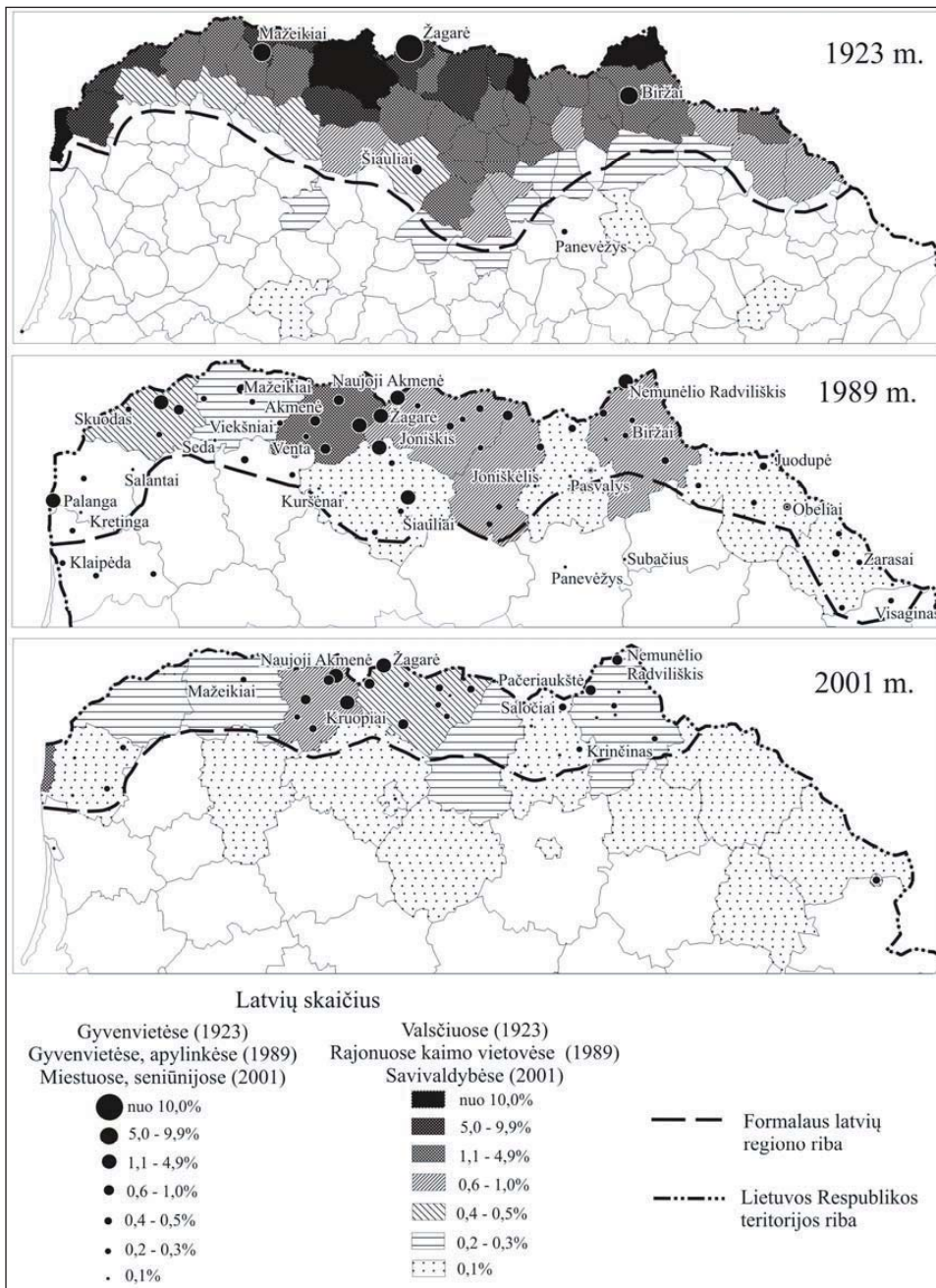
Tarpukariu latvių Lietuvoje ir toliau mažėjo. Gana daug jų repatriavo į Latviją. Po Antrojo pasaulinio karo ir pokario sukrėtimų latvių Lietuvoje liko dar mažiau. 1959 m. jie jau sudarė tik 0,2 % gyventojų, nuo 1970 m. latviai Lietuvoje sudaro ne daugiau kaip 0,1 % gyventojų. Nors Lietuvos-Latvijos pasienyje galėjo įsikurti ir iš tremties sugrįžusių latvių šeimos, negavusios leidimo gyventi Latvijoje, o sovietinės industrializacijos metais į Lietuvą atvyko nemažai latvių, jų skaičius ir toliau nebedidėjo. 1989 m. tai jau buvo septinta pagal gausumą Lietuvos tautinė mažuma (1 pav.).

1 pav. Latvių skaičiaus kaita Lietuvoje
(pagal: *Lietuvos gyventojai 1926*, 35–36; *B u t k u s 1990*;
Gyventojų skaičius... 2012)

Smarkiai sumažėjusi latvių tautinė mažuma ir sovietmečio pabaigoje telkėsi Šiaurės Lietuvoje. Tačiau, ypač lyginant su tarpukario latvių teritoriniu paplitimu, įvyko tam tikrų pokyčių. Gausesnės latvių bendruomenės atsirado ir atokiau nuo Latvijos esančiuose dideliuose pramoniniuose miestuose – Vilniuje, Klaipėdoje, Kaune, Šiauliuose (2 lent.). Atsirado latvių ir mažesniuose, sovietmečiu išaugusiųose pramoniniuose miestuose – Naujojoje Akmenėje, Mažeikiuose, Visagine, Jonavoje, Kėdainiuose, Elektrėnuose. Latvių skaičius miestuose, ypač Šiaurės Lietuvoje, augo ne tik dėl imigracijos, bet ir kaimo sąskaita, dėl vidinės migracijos. Lyginant su tarpukariu, santykinai šiek tiek padaugėjo latvių ir šiaurės rytiniuose rajonuose (Rokiškio, Zarasų, Ignalinos) (2 pav.; 2 lent.).

Įvertinus 17 šiaurinių administracinių rajonų pagal detalius 1989 m. gyventojų surašymo duomenis (*1989 metų visuotinio...* 1991 I 174–240; *Всесоюзная перепись...* 1989), paaiškėja, kad iš viso Šiaurės Lietuvoje tuo metu gyveno daugiau kaip 2700 latvių, o tai buvo 65 % visų Lietuvos latvių. Regiono kaimo gyvenvietėse gyveno apie 950 latvių (arba 80 % visų Lietuvos kaimuose gyvenančių latvių), miestuose – apie 1800 (arba 59 % visų miestuose gyvenančių latvių). Didžiausią gyventojų dalį sovietmečio pabaigoje latviai sudarė Akmenės rajone – 1,7 % kaimo gyventojų, tradiciškai ženklesnę dalį Joniškio (0,6 %), Pakruojo, Biržų, Skuodo rajonuose (0,5 %). Reikšmingą dalį latviai sudarė ir kai kuriuose miestuose: Žagarėje – 2,2 %, Palangoje – 2,1 %, Naujojoje Akmenėje – 1,0 % (2 pav.; 2 lent.).

2 pav. Formalus latvių kultūrinis regionas Šiaurės Lietuvoje ir jo kaita (pagal: Lietuvos gyventojai 1926, 19–26; 1989 metų visuotinio... 1991 I 174–240; Всесоюзная перепись... 1989; Gyventojai pagal lytį... 2002)

Išanalizavus 2001 m. gyventojų surašymo duomenis (*Gyventojai pagal lytį...* 2002), galima pastebėti, kad Lietuvos latviai vėl išsiskiria tuo, kad turi labai aiškų gyvenamąjį arealą arba regioną. Šio regiono „svorio centras“ iš esmės nesikeičia. Jis ir toliau išlieka šiek tiek į vakarus nuo Lietuvos-Latvijos pasienio „centro“ – tai Akmenės (0,9 % kaimo gyventojų) ir Joniškio (0,4 %) rajonai. „Branduolį“ papildo Skuodo ir Mažeikių (0,3 %) bei Pakruojo ir Biržų (0,2 %) rajonai (2 pav.; 2 lent.). Didžiausios latvių bendruomenės 2001 m. buvo Lietuvos miestuose – Vilniuje (467), Klaipėdoje (232), Palangoje (220), Kaune (211), taip pat – Akmenės (285; daugiausia Naujosios Akmenės [86] ir Akmenės [46] seniūnijose) ir Mažeikių (170) rajonuose. Palangoje, Akmenės, Joniškio, Skuodo rajonuose latviai yra antra pagal gausumą tautinė mažuma, Pasvalio, Pakruojo rajonuose – trečia.

Mažėjant latvių skaičiui, atokiau nuo pasienio, Šiaurės Rytų Lietuvoje esančios latvių bendruomenės nyksta sparčiau, todėl latvių arealo riba traukiasi į šiaurę (2 pav.). Sunyko net ir tarpukariu buvusios itin gausios latvių bendruomenės⁷. 2011 m. pradžioje Lietuvoje gyveno jau tik 2,4 tūkst. latvių (*Gyventojų skaičius...* 2012). Todėl menkėja ir latvių gyvenamos teritorijos „prisotinimo“ laipsnis. Iki XX a. vidurio latvių skaičių žymiai sumažino dvi karų sukeltos emigracijos bangos, o dabar latvių mažėja dėl demografinių priežasčių ir asimiliacijos. Ir nors formalus latvių kultūrinio regiono ribos traukiasi, bet branduolys išlieka tas pats – Akmenės, Joniškio, Skuodo, Mažeikių, Pakruojo rajonai (2 pav.).

2 lentelė

Latvių bendruomenės Lietuvoje 1979, 1989 ir 2001 m.(pagal: 1989 metų visuotinio... 1991 I 174–240; *Gyventojai pagal lytį...* 2002)

Rajonai (1979 ir 1989 m. kaimo gyventojai)	Latviai					
	Skaičius			% nuo bendro gyventojų sk.		
	1979 m.	1989 m.	2001 m.	1979 m.	1989 m.	2001 m.
Akmenės	364	241	285	2,1	1,7	0,9
Joniškio	157	103	125	0,8	0,6	0,4
Skuodo	125	90	75	0,6	0,5	0,3
Mažeikių	69	36	170	0,3	0,2	0,3
Pakruojo	187	121	65	0,7	0,5	0,2
Biržų	85	106	80	0,4	0,5	0,2
Šiaulių	107	69	51	0,3	0,2	0,1
Pasvalio	41	47	38	0,1	0,2	0,1
Rokiškio	38	37	58	0,1	0,2	0,1
Zarasų	29	20	31	0,2	0,1	0,1
Kretingos	34	16	35	0,1	0,1	0,1
Jonavos	7	11	35	0,0	0,1	0,1
Kupiškio	10	3	14	0,1	0,0	0,1

⁷ „Latviškame“ Akmenės valsčiuje 1923 m. gyveno 1311 latvių, 2001 m. Akmenės seniūnijoje beliko 46, Naujosios Akmenės – 86, Joniškio valsčiuje ir seniūnijoje atitinkamai – 976 ir 43, Nemunėlio Radviliškio – 881 ir 23, Krupių – 703 ir 24.

2 lentelės tęsinys

Radviliškio	15	14	25	0,1	0,0	0,1
Telšių	28	22	28	0,1	0,1	0,1
Ignalinos	14	14	27	0,1	0,1	0,1
Utenos	9	9	23	0,0	0,1	0,1
Elektrėnų	–	–	16	–	–	0,1
Vilniaus	41	57	43	0,1	0,1	0,1
<i>Miestai</i>						
Žagarė	54	59	–	1,9	2,2	–
Palanga	384	368	220	3,2	2,1	1,3
Naujoji Akmenė	142	134	97	1,0	1,0	0,8
Joniškis	49	48	–	0,5	0,4	–
Mažeikiai	121	130	–	0,5	0,3	–
Visaginas	42	106	104	0,8	0,3	0,4
Skuodas	47	28	–	0,7	0,3	–
Klaipėda	316	337	232	0,2	0,2	0,1
Šiauliai	229	290	140	0,2	0,2	0,1
Biržai	42	27	–	0,3	0,2	–
Vilnius	593	585	467	0,1	0,1	0,1
Kaunas	249	319	211	0,1	0,1	0,1
Panevėžys	68	94	63	0,1	0,1	0,1
Jonava	16	33	–	0,1	0,1	–
Kėdainiai	36	30	–	0,1	0,1	–
Iš viso Lietuvoje	4354	4229	2955	0,1	0,1	0,1
Kaimuose	1597	1179	860	0,1	0,1	0,1
Miestuose	2757	3050	2095	0,2	0,1	0,1

Siekiai išsaugoti tautinę tapatybę

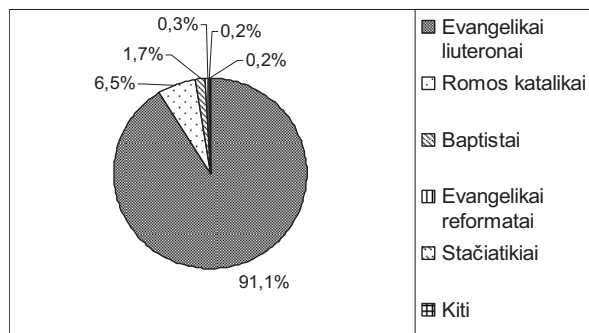
Smarkiai pagausėjusi latvių tautinė grupė tiek XIX a. antroje, tiek XX a. pirmoje pusėje stengėsi išsaugoti savo tautinę tapatybę. Carinės Rusijos valdymo laikais Kuršo ir Kauno gubernijas skirianti riba buvo formali, o tarpukariu tarpvalstybinė siena netapo akliniu barjeru, todėl Latvijoje ir Lietuvoje gyvenantys latviai palaikė gana glaudžius ryšius. Nors sienos įveikimo problemų būta, šie ryšiai ir buvo viena svarbiausių prielaidų tautiniam savitumui išsaugoti. Latviai savo tautiškumą stengėsi išlaikyti per parapijų, draugijų ir mokyklų veiklą. Bendruomenių organizuotumas buvo gana geras, palaikyti glaudūs ryšiai su Latvijos parapijomis, mokyklomis ir draugijomis. Pirmos ar antros kartos latviai imigrantai palaikė asmeninius ryšius su Latvijoje pasilikusiais giminaičiais ar draugais (A k m e n y t ė 2004).

Glaudesni ryšiai buvo palaikomi tarp draugijų, kurios veikė arčiau sienos. Kitas reikšmingas bendravimo aspektas – Latvijos konsulato Šiauliuose veikla. Nors svarbiausia Konsulato veikla buvo ryšių su Lietuvos valstybės įstaigomis palaikymas, tačiau jo darbuotojai aktyviai domėjosi latvių draugijomis, ypač mokyklų steigimu. Latvijos spaudoje nuolat pasirodydavo straipsnelių apie Lietuvos latvių

būklę, dažnai rašyta, kad užsienyje gyvenantiems latviams būtina suteikti paramą, nes antraip jie neišvengiamai nutautės. Latvių kultūros rėmimo ir pagalbos užsienio latviams draugija kartu su Latvijos kultūros fondu rėmė Lietuvos latvių draugijas latviškomis knygomis, todėl pusė visų Lietuvoje veikusių latvių draugijų vadintos bibliotekos ar bibliotekos-skaityklos draugijomis. Taip pat buvo stengiamasi į Lietuvoje veikusias draugijas pritraukti veikėjų iš Latvijos. Latvių tautybė buvo kone vienintelis lemiamas rodiklis priimant draugijon naujus narius, pilietybė nebuvo svarbi⁸. Draugijų nariai Latvijos piliečiai būdavo aktyviausi veikėjai, tad daugeliu atveju galėjo vadovauti vietinių latvių kultūriniam gyvenimui (Ibid.).

Tuo tarpu su lietuviais latviai bendravo nedaug. Labiausiai atsiribojimą lėmė religiniai skirtumai (A k m e n y t ė 2003). Liuteronų bažnyčia Lietuvoje iki pat XX a. pabaigos laikyta svetima, nors tai buvo etniškai mišri lietuvių, vokiečių ir latvių konfesija⁹.

Remiantis 1923 m. visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis (*Lietuvos gyventojai...* 1926, 43), tuo metu iš 14 883 Lietuvoje gyvenusių latvių absoliuti dauguma – 13 555 užsirašė evangelikais liuteronais¹⁰, tai sudarė 91,1 % šios tautinės bendruomenės (3 pav.). Trečia pagal gausumą latvių religinė bendruomenė buvo baptistai (258, arba 1,7 %), būręsi šiaurės vakarinėje Lietuvoje. Konfesinis skirtumas nuo lietuvių (latviai – liuteronai, lietuviai – katalikai) tapo ir svarbiu tautybės pasirinkimo veiksmu. Neretai tikyba ir tautybė būdavo sutapatinama, prašant nurodyti tautybę, latviai kartais nurodydavo religiją – liuteronas. Todėl latviai glaudesnius ryšius palaikė su vokiečiais nei su lietuviais (A k m e n y t ė 2003). Tokiam tautybės ir tikybos sutapatinimui įtakos turėjo tautinės ir religinės mažumos statusas, nenoras susilieti, asimiliuotis su religine ir tautine dauguma.

3 pav. Lietuvos latvių religinė sudėtis 1923 m.
(pagal: *Lietuvos gyventojai...* 1926, 43)

⁸ Pvz., Kauno latvių draugijos dauguma valdybos narių buvo Latvijos piliečiai (A k m e n y t ė 2004).

⁹ Tik po nepriklausomybės atgavimo 1990 m. ši Bažnyčia sulaukė didesnio pripažinimo ir pradėjo labiau integruotis į Lietuvos visuomenės gyvenimą.

¹⁰ Lietuvių liuteronų surašymas užfiksavo 22 312, vokiečių – 28 671 (*Lietuvos gyventojai...* 1926, 38, 42).

Tautinių mažumų atstovai dažnai susiduria su tautinio tapatumo, saviidentifikacijos problema. Kai tautinę mažumą nuo daugumos skiria ne vien kalba, kultūrinės tradicijos, bet ir religija, tokios tautinės mažumos atstovams lengviau apsispręsti, kurią tautybę pasirinkti (t. y. tautybę etnine lingvistine, etnine konfesine ar tautybę pilietine prasme). Dalis Lietuvos latvių (972, arba 6,5 %) tarpukariu buvo katalikai, tai buvo antra pagal dydį konfesija, kuriai priklausė Lietuvos latviai (*Lietuvos gyventojai...* 1926, 43). Jie daugiausia gyveno Žeimelyje ir jo apylinkėse bei šiaurės rytinėje Lietuvos dalyje (tikėtina, kad tai buvo išeivių iš katalikiškos Latgalos palikuonys). Latvių katalikų padėtis buvo gana komplikauta, nes katalikai buvo laikomi lietuviais, o latviai galėjo būti tik protestantais. Išduodant pasus buvo dedamas išpaudas, konstatuojantis religiją ir tautybę. Taip dalis Lietuvos latvių „pavirto“ lietuviais. Patys latviai šitokią situaciją vertino nepalankiai ir laikė tam tikrų tautinių teisių pažeidimu (K l o k s 1983, 116; A k m e n y t ė 2003).

Liuteronų parapijos. Kaip jau buvo minėta, nemažą įtaką latvių savimonės išsaugojimui padarė latvių evangelikų liuteronų parapijų veikla. Šios religinės bendruomenės veiklą organizavo parapijiečių išrinktas savivaldos organas – Parapijos taryba. Ji organizuodavo ne tik bažnyčios veiklą, bet ir glaudžiai bendravo su latvių draugijų bei mokyklų bendruomenėmis. Taigi, Lietuvos latvių tautinės bendruomenės ribose veikė trys vienas nuo kito priklausomi ir vienas kitą papildantys elementai – parapija, draugija, mokykla.

Kadangi liuteronų religija buvo svarbus, formuojantis kultūrinis bruožas, tai šios krikščionybės šakos bendruomenių išsidėstymas Šiaurės Lietuvoje taip pat yra labai svarbus, apibūdinant latvių teritorinį pasiskirstymą ir kultūrinio identiteto teritorinę raišką. Ypač svarbu, kad pirmosios liuteronų parapijos kūrėsi būtent Šiaurės Lietuvoje. Skuodo ir Žeimelio parapijos (1540 m.) buvo vienos iš seniausių liuteronų bažnyčių ir parapijų ne tik Lietuvoje, bet ir Latvijos teritorijoje. Tuo metu Žeimelis priklausė Livonijos ordinui, o atiteko Lietuvai 1585–1587 m. (*Žeimelio parapija* 2012)¹¹. Tikėtina, kad Šiaurės Lietuvoje pirmieji liuteronai daugiausia buvo vokiečiai ir latviai, o seniausią Vilniaus bendruomenę sudarė vien vokiečiai (H e r m a n n 2000). XIX a. liuteronų Lietuvoje labai padaugėjo. Kuršo kaimynystės reikšmė dar labiau išaugo, kai nuo 1830 m. bažnyčios sinodo prašymu Vilniaus diecezijos (Vilniaus ir Kauno gubernijos) parapijos tapo pavaldžios Kuršo konsistorijai. Tai sustiprino vokiečių įtaką bažnyčiai. 1915 m. etninėje Lietuvoje jau veikė 53 liuteronų parapijos, vienijusios apie 80 tūkst. tikinčiųjų. Tik Kuršo pasienyje buvo grynai latviškų parapijų (apie 15 tūkst. tikinčiųjų) (K v i k l y s 1991 II; H e r m a n n 2000).

Iki pat XX a. vidurio Šiaurės Lietuvoje tarp liuteronų persvarą turėjo latviai, nedidelė dalis parapijiečių buvo vokiečiai. Parapijų ir bažnyčių liuteronams Šiaurės Lietuvoje trūko, todėl kai kurių pasienio kaimų gyventojai melstis važiuodavo į kai-

¹¹ Kiek vėliau liuteronų parapijos Šiaurės Lietuvoje įsisteigė Biržuose (iki 1636 m.), Joniškėje (XVII a. II pusėje), Pasvalyje (1728 m.), Šeduvoje (XVIII a.), Panevėžyje (1790 m., 1871 m. įsteigta Panevėžio-Šeduvos parapija), Šiauliuose (1792 m.), Mažeikiuose ir Parkrovyje (1909 m.) (K v i k l y s 1991 II; H e r m a n n 2000).

myninę Latviją. Liuteronų religija skatino pamaldas laikyti gimtąja kalba, tad jos buvo laikomos tomis kalbomis, kuriomis kalbėjo parapijiečiai. Taigi toje pačioje bažnyčioje skambėdavo lietuvių ir vokiečių arba latvių ir vokiečių kalbos (H e r m a n n 2000).

Išsaugoti latvių tautinę savimonę padėjo ir Lietuvos liuteronų konsistorijos susiskaldymas tautiniu principu. Trys tautinės grupės buvo linkusios laikytis ne konfesinio bendrumo, bet tautinio atskirumo. Dėl nesutarimų nuo 1921 m. buvo nuspręsta palikti vieną bendrą vykdomąją bažnyčios organą – konsistoriją, tačiau aukščiausias institucijas – sinodus – nuspręsta rinkti tris, kiekvienai tautinei grupei atskirai (H e r m a n n 2000, 102). Šiaurės Lietuvos mišrios parapijos rinkdavo bendrą tautiškai mišrią Parapijos tarybą. Parapiją aptarnavęs kunigas privalėjo dalyvauti abiejuose tautiniuose sinoduose: viename atstovauti parapijiečiams latviams, kitame – vokiečiams (A k m e n y t è 2003).

Latvių liuteronams buvo nepriimtini kitų religinių grupių bandymai įtraukti į savo religinę veiklą. Trečiojo dešimtmečio viduryje Skuode dėl konfesinių nesutarimų užsitęsė latvių draugijos įkūrimas. Skuodo apylinkėse dar nuo XIX a. antros pusės veikė stiprios baptistų parapijos. Tarpukariu jos savo veiklą tęsė Skuode, Jutkaičiuose ir Ylakiuose. Dar vienas konfesinis konfliktas kilo 1931 m. Mažeikiuose – liuteronai buvo nepatenkinti, kad tarp latvių pradėjo energingai veikti „mūsų tikybai priešingos sektos skelbėjai, kaip antai anabaptistai ir adventistai“. To meto Lietuvos latvių spaudoje buvo išsakyta mintis, jog konfesiniai nesutarimai neturėtų stabdyti bendros tautinės veiklos, o tikėjimas turėtų būti kiekvieno žmogaus asmeninis reikalas. Buvo stengiamasi slopinti religinius bei tautinius konfliktus tarp latvių (Ibid.).

Tik ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje į konfesinę veiklą įsitraukė 3 latvių kilmės Lietuvoje gimę liuteronų kunigai, baigę Vytauto Didžiojo universiteto Evangeliškosios teologijos fakultetą. Iki tol dažniausiai evangelikų liuteronų kunigai būdavo vokiečiai, kuriems latviai jautė tam tikrą priešišumą, atsineštą dar XIX a. iš Kuršo gubernijos. Nors latviškų parapijų kunigai buvo vokiečiai, tačiau bažnyčiose pamaldos būdavo laikomos latvių kalba – latviams ir vokiečių – vokiečiams. Grynai latviškų parapijų buvo tik keletas palei patį Latvijos pasienį nuo Būtingės iki Biržų. Jos turėjo po kelias filijas, išsimėčiusias gana dideliu atstumu viena nuo kitos. Jas pasiekti buvo sunku, todėl kai kuriose vietovėse pamaldos buvo laikomos tik vieną ar kelis kartus per metus. Dalis Latvijos pasienio kunigų, galbūt vietos parapijiečių prašomi, savavališkai laikydavo pamaldas Lietuvos pusėje. Todėl buvo siūloma siųsti Lietuvos latvius mokytis tikybos mokslų Latvijoje su sąlyga, jog baigę studijas jie grįš į gimtinę ir užims laisvas kunigų vietas. Tačiau Lietuvos evangelikų liuteronų konsistorija šią iniciatyvą sutiko nepalankiai, nes ji stengėsi sulietuvinti liuteronų parapijas arba padidinti jose lietuvių įtaką (K i p l o k s 1983, 112; A k m e n y t è 2003).

1941 m. Lietuvos liuteronų bažnyčios vadovybė nusprendė įkurti specialų latvių (Šiaurės Lietuvos) dekanatą, tačiau po karo latvių liuteronų labai sumažėjo (1945 m. liko apie 5 tūkst.) ir liuteronų parapijos Šiaurės Lietuvoje sunyko. 1955

m. likusios kelios Šiaurės Lietuvos parapijos priskirtos Kretingos dekanatui. Kitaip nei draugijos ar mokyklos, pokariu liuteronų parapijos, nors ir susilpnėjusios, tęsė savo veiklą, jos tapo vos ne vieninteliais Lietuvos latvių kultūriniais centrais (H e r m a n n 2000).

Nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje iš esmės atsikūrė visos prieškarinės parapijos. 2001 m. gyventojų surašymo metu Lietuvoje užfiksuoti 19 637 liuteronai (*Gyventojai pagal lytį...* 2002, 200, 204–205). Tačiau daugiausiai latvių užsirašė katalikais – 1005, o liuteronais kiek mažiau – 1000. Tarp latvių buvo ir šiek tiek stačiatikių (120), evangelikų reformatų (28), baptistų (26).

Dabar dauguma iš 54 liuteronų bendruomenių yra Vakarų Lietuvoje, čia, Tauragėje, yra ir Lietuvos liuteronų administracinis centras. Liuteronų bendruomenės Šiaurės Lietuvoje nėra gausios, veikia Alkiškiuose (Akmenės r.), Biržuose, Būtingėje (Palangos m.), Joniškyje, Kretingoje, Kretingalėje, Mažeikiuose, Palangoje, Panevėžyje, Radviliškyje, Skuode, Šiauliuose ir Žeimelyje (Pakruojo r.) (*Lietuvos evangelikų...* 2012).

Draugijos. Pirmosios latvių tautinės draugijos įsikūrė pačioje XX a. pradžioje. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Skuode, Mažeikiuose ir Žeimelyje veikė latvių kultūros būreliai, Kauno gubernijoje veikė Latvių žemės ūkio ekonominio susivienijimo skyriai: Biržuose, Joniškyje, Linkuvoje, Mažeikiuose, Panevėžyje, Pasvalyje, Rokiškyje, Šiauliuose ir Žagarėje. Latvių draugijos veikė Vilniuje ir Kaune. Tuomet latviai miestuose buvo linkę šlietis prie lietuvių draugijų, nepaisyta ir konfesinių skirtumų (K r a s n a i s 1938, 66; A k m e n y t ė 2004).

Tarpukariu latviai buvo viena veikliausių tautinių mažumų, todėl aktyviai veikė ir nemažai tautinių organizacijų, kuriose latviai puoselėjo savo kultūrą, kalbą ir papročius, skaitė iš Rygos gautus laikraščius, leido specialius leidinius, rengė savo bendruomenei renginius. Kaune 1927 m. susikūrė studentų korporacija „Sudrabenia“, pasivadavusi žiemgalių pilies Sidabrės vardu. Tai paskatino 1932 m. sukurti ir Lietuvos latvių draugiją. 1935 m. Kaune įsteigiama Lietuvos latvių sąjunga, kuri suvienijo visas 25 Lietuvoje veikusias latvių organizacijas. Jos tikslai buvo šie: Lietuvos latvių draugijų administravimas, latvių atstovavimas Lietuvos institucijose, latvių kultūros lygio kėlimas ir nacionalinio identiteto stiprinimas. Dauguma latvių organizacijų įsteigtos 1930–1935 m., jų kūrimasis rodė pastangas išlaikyti tautiškumą ir konfesinius skirtumus nuo kaimynystėje gyvenančių ir daugumą sudarančių lietuvių. Kartu buvo siekiama tolerantiškų santykių tiek su lietuviais, tiek su vokiečiais ir taip pakelti latvių bendruomenės įvaizdį Lietuvos visuomenės akyse. 1939 m. Vidaus reikalų ministerijoje buvo įregistruota jau ženkliai mažiau – 18 draugijų (K r a s n a i s 1938; A k m e n y t ė 2003; 2004)¹².

Daugiausia latvių draugijų buvo Mažeikių ir Šiaulių apskrityse, o tankiausiai jų būta ties Mažeikių ir Šiaulių apskričių riba, kur tankiausiai gyveno latvių tautybės gyventojai. Reikšmingesnės draugijos buvo steigiamos latvių liuteronų religiniuose centruose – Alkiškiuose, Žeimelyje, Joniškyje, Skuode, Mažeikiuose ir kt. Drau-

¹² Draugijų skaičiaus mažėjimas greičiausiai susijęs su latvių skaičiaus ir tautinio aktyvumo mažėjimu. Be to, kai kuriose vietovėse veikusios 2–3 latvių draugijos galėjo susijungti.

gijos ir mokyklos steigėsi ir ten, kur bent kartą per metus buvo laikomos pamaldos latviškai. Latvių draugijos taip pat veikė laikinojoje sostinėje Kaune ir Klaipėdoje, kur latvių nebuvo daug. Net ir religinės draugijos plėtojo ne tik religinę, bet ir socialinės pagalbos, kultūrinę ir šviečiamąją veiklą (Ibid.).

Dvi latvių organizacijos – Lietuvos latvių sąjunga (1921 m. įsteigta Alkiškiuose, būstinė Joniškyje) ir Lietuvos latvių susivienijimas (1935 m. įsteigta Kaune) turėjo skyrių. Jos pretendavo vienyti ir atstovauti visoms to meto latvių draugijoms ir apskritai latvių bendruomenei, ginti kultūrinius, ekonominius ir socialinius jų interesus, siekti politinių tikslų. Visoje Lietuvoje veikė ir Lietuvos latvių blaivybės draugija „Gaisma“, kuri buvo registruota Alkiškiuose (Ibid.).

1925 m. Lietuvos latvių sąjungos iniciatyva pradėtas leisti laikraštis latvių kalba *Lietavas Latvis* (spausdintas Jelgavoje). Taip buvo įgyvendintas vienas reikšmingiausių Lietuvos latvių tikslų. Laikraštis vienijo Lietuvos latvius, informavo apie vietos latvių būklę, Latvijos politiką užsienio latvių atžvilgiu. Tačiau laikraštis ėjo tik porą metų, buvo išleisti mažiausiai septyni jo numeriai, 2000 egzempliorių tiražu. Didelio pasisekimo jis neturėjo ir tikriausiai dėl lėšų stygiaus jo leidyba nutrūko (Akmenytė 2004).

Mokyklos. Tautinių mokyklų tinklo raida taip pat atskleidžia latvių tautinės mažumos teritorinės organizacijos struktūrą. Juk švietimas buvo laikomas latvių organizacijų veiklos prioritetu (Šetkus 2001). Tarpukariu Lietuvoje veikė gana daug latvių draugijų iniciatyva įsteigtų pradžios mokyklų, kurios atliko itin reikšmingą latvių vaikų tautinės savimonės ugdymo darbą. Nors dalis Lietuvos latvių vaikų, ypač nekompaktiškai gyvenančių, lankė ir lietuviškas mokyklas. Tai iš dalies skatino greitesnę integraciją į lietuvių visuomenę, o tikyba šiuo atveju tapo akstinu neužmiršti tautybės. Lietuvių pradžios mokyklose taip pat buvo dėstoma tikyba, tačiau – katalikų, todėl ji nebuvo privaloma latvių vaikams, lankiusiems lietuviškas mokyklas. Jiems tik reikėdavo iš savo liuteronų parapijos kunigo atnešti pažymą apie išklausytą tikybos pradžiamokslį. Todėl prie evangelikų liuteronų parapijos bažnyčios buvo steigiamos sekmadieninės mokyklėlės, kuriose latvių vaikai buvo mokomi tikybos. Tokios mokyklėlės taip pat ugdė tautiškumą religijos pagrindais.

Jau 1890 m. Joniškėlyje atidaryta viena pirmųjų Lietuvoje žemės ūkio mokykla, kurią daugiausiai lankė Kuršo latvių vaikai (Kviklys 1991 II). Kelios latviškos pradžios mokyklos Šiaurės Lietuvoje veikė jau prieš Pirmąjį pasaulinį karą (Biliniškiuose nuo 1905 m., Mažeikiuose ir Žagarėje – nuo 1907 m., Budberge, kuris vėliau atiteko Latvijai, mokykla įsteigta 1913 m.). Karo metais vien Akmenės apskrityje atidarytos kelios latviškos mokyklos ir 1919 m. jų jau buvo 11. Latviškų mokyklų steigimo klausimas buvo aptartas 1921 m. Alkiškiuose vykusiame Lietuvos latvių atstovų suvažiavime. Čia iškeltas siekis puoselėti gimtąją kalbą tiek mokykloje, tiek namie. Kalbos išsaugojimas, jos savitumo akcentavimas latviams buvo itin aktualus ir todėl, kad latvių ir lietuvių kalbos (ypač žemaičių tarmė) buvo panašios (Baliulis 1998; Šetkus 2001; Akmenytė 2004).

Tarpukariu latvių tautinė mažuma iš kitų Lietuvos mažumų išsiskyrė didesniu pradinių tautinių mokyklų skaičiumi. Tuo tarpu kai kitų tautinių mokyklų

skaičius mažėjo, latviškų mokyklų skaičius augo. Tai rodo tautinės bendruomenės stiprėjimą. Be to latviškas mokyklas labiau (nei vokiškas, lenkiškas ar rusiškas) rėmė Lietuvos valdžia, jos buvo išlaikomos savivaldybių lėšomis. Tik latvių vaikams leista dėstyti ne tik Lietuvos, bet ir Latvijos istoriją bei geografiją, naudotis Latvijos švietimo ministerijos patvirtintais vadovėliais. Rėmė mokyklas ir latvių bendruomenė, Lietuvos latvių susivienijimas, kai kurios Latvijos institucijos. Pagal Lietuvos įstatymus tautinių mažumų mokyklos galėjo būti steigiamos ten, kur buvo ne mažiau kaip 32 ne lietuvių tautybės vaikai. Lietuvos ir Latvijos vyriausybių sudarytoje Mokyklų konvencijoje (1931 m.) buvo numatyta taikyti lengvatas lietuvių mokykloms Latvijoje ir latvių mokykloms Lietuvoje. Todėl latvių mokykloms buvo padaryta išimtis – reikalauta tik 20 vaikų. Be to, jei lietuviškoje mokykloje mokėsi 9 latvių vaikai, jiems buvo leidžiama dėstyti latvių kalbą kaip atskirą discipliną. Šie normatyvai buvo palankūs latviškų mokyklų tinklo plėtrai. Latvių veikla suaktyvėjo, mokyklų skaičius išaugo nuo 6 iki 13. Prašymų steigti latviškas mokyklas buvo ir daugiau, tačiau dėl įvairių priežasčių Lietuvos švietimo ministerija juos atmesdavo (Š e t k u s 2001).

Tačiau mokyklas lankė tik apie trečdalis latvių vaikų, o latviškas mokyklas dar dvigubai ar net trigubai mažiau. Be to, latviškas mokyklas lankė ir nemažai lietuvių. Latviškų mokyklų ir mokinių jose skaičius tarpukariu svyravo gana žymiai: 1919 m. buvo 11 (1921 m. jas lankė 990 mokinių), 1925 m. – 9, 1929 m. – 8, 1931–1932 m. buvo likusios tik 6 mokyklos (311–313 mokinių), 1933–1940 m. Lietuvoje veikė 13 latviškų pradžios mokyklų (476–417 mokinių) (Ibid.).

Latviškos mokyklos daugiausiai telkėsi Šiaurės Lietuvoje – Šiaulių, Pasvalio (Biržų), Mažeikių ir Kretingos apskrityse. 1935 m. daugiausiai vaikų mokėsi Žeimelio (62), Šventosios (49), Mažeikių (48) pradžios mokyklose (Ibid.). Pažymėtina, kad daugelyje vietovių, kur latvių bendruomenės buvo itin gausios (Akmenėje, Nemunėlio Radviliškyje, Palangoje, Kruopiuose ir kt.), latviškų mokyklų nebuvo. 1921 m. įsteigta latviška privati vidurinė mokykla (progimnazija) Joniškioje, tačiau dėl mokinių stokos 1931 m. ji perkelta į Žeimelį, kur veikė iki 1938 m., joje mokėsi 20 mokinių. 1938 m. mėginta steigti latvišką progimnaziją Mažeikiuose, tačiau ji nesukūrė (Ibid.).

Latvių kultūros centrai. Tarpukariu išryškėjo keli svarbiausi Lietuvos latvių kultūros ir organizaciniai centrai (3 lent.). Tačiau centrų sistema nebuvo stabili. Stipriausios latvių draugijos veikė Alkiškiuose ir Žeimelyje¹³, todėl šios vietovės tapo pirmaisiais ir svarbiausiais Lietuvos latvių kultūros centrais (A k m e n y t ė 2003;

¹³ 1921 m. Alkiškiuose draugijos „Rīts“ iniciatyva buvo sušauktas Lietuvos latvių atstovų susirinkimas, kuriame buvo spęsti latvių švietimo ir kultūrinio gyvenimo klausimai, nuspręsta atidaryti latvių vidurinę mokyklą, įkurti Latvių partiją (Lietuvos latvių sąjungą). Šioms svarbioms institucijoms buvo pasirinktas Joniškis, kadangi Lietuvos latviams tai buvo geografiškai, susisiekimo atžvilgiu priimtinausia vietovė. Joniškis, kuriame veikė dvi latvių draugijos, taip pat tapo svarbiu Lietuvos latvių kultūros centru, nors šis centras savo funkcijomis dalijosi su Žeimeliu, į kurį vėliau perkelta latvių vidurinė mokykla. 1925 m. Žeimelyje surengta latvių vaikų šventė. 1940 m. Alkiškiuose latvių draugijos planavo surengti net Lietuvos latvių dainų šventę (A k m e n y t ė 2003; 2004).

2004; 3 lent.). Latvių kultūrinio gyvenimo struktūra keitėsi ir dėl Kaune veikusių latvių draugijų įtakos. Todėl Lietuvos latvių sąjunga (Joniškis) bei Žeimelio latvių švietimo draugija prarado vadovaujančiąsias pozicijas (Akmenytė 2004). Periferijoje esantys centrai nebetiko visos šalies latvių bendruomenės poreikių tenkinimui. Natūralu, kad išaugo valstybės sostinės vaidmuo. Tačiau ir Kaune atsiradęs Lietuvos latvių koordinacinis centras negalėjo pakankamai gerai „prižiūrėti“ Šiaurės Lietuvoje gyvenančių latvių kultūrinės veiklos (didelis atstumas ir sudėtingos susisiekimo sąlygos). Todėl Lietuvos latvių susivienijimo branduolys – Centro valdyba – buvo perkeltas į šiaurę, į Šiaulius. Taigi, Šiauliai tarpukario pabaigoje logiškai tapo Lietuvos latvių veiklos koordinavimo centru. Čia veikė ir Latvijos konsulas bei latvių liuteronų parapija, tačiau nebuvo latvių draugijos, pradinės mokyklos. 1938 m. Lietuvos latvių kongresas taip pat įvyko Šiauliuose (Ibid.). Latvių tautinių draugijų, mokyklų veikla buvo nutraukta sovietmečiu, sunyko ir latviškos parapijos. Todėl suiro ir Lietuvos latvių kultūros centrų sistema. Tai tapo prielaida sparčiai latvių asimiliacijai.

3 lentelė

Tarpukario Lietuvos latvių kultūros centrai

Vietovė	Liuteronų parapija	Latviškos pradinės mokyklos 1935 m. / mok. sk.	Latvių draugijos	Kitos institucijos	Latvių sk. (%) valsčiuje 1923 m.
Svarbiausi centrai					
Alkiškiai	+	+ /41	+	Lietuvos latvių susirinkimas 1921 m.; blaivybės draugijos „Gaisma“ centrinė būstinė	
Žeimelis	+	+ /62; progimnazija (1931–1938)	+	Latvių vaikų šventė 1925 m.	783 (13,9)
Šiauliai	+			Latvijos konsulas; Lietuvos latvių susivienijimo Centro valdybos būstinė; Lietuvos latvių kongresas 1938 m.	96 (0,5)
Kaunas	+	+ /9	+	Studentų korporacija „Sidrabenia“	123 (0,1)
Joniškis	+	Progimnazija (1921–1931)	+	Lietuvos latvių sąjungos būstinė nuo 1921 m.	976 (6,2)

3 lentelės tęsinys

Svarbūs centrai					
Mažeikiai	+	+ /48	+ 2		284 (5,8); Mažeikiuose – 192 (4,5)
Skuodas	+	+ /33	+		777 (6,1)
Žagarė		+ /26	+		323 (7,0); Žagarėje – 343 (7,3)
Biržai	+	+ /37			187 (3,5)
Kiti centrai					
Laižuva			+		167 (5,4)
Klaipėda			+		
Būtingė			+		
Pasvalys	+				59 (0,6)
Šeduva	+				46 (0,8)
Panevėžys	+				50 (0,3)
Pakruojis	+				50 (1,1)
Biliniškiai		+			
Šventoji		+ /49			
Totorkalnis		+ /22			
Ramučiai		+ /37			
Stripinai		+ /21			
Daunoraičiai		+ /34			
Bambalai		+ /26			

Lietuvos ir Latvijos kultūrinis bendradarbiavimas užsimezgė 1918 m. po Lietuvos ir Latvijos nepriklausomybės paskelbimo. Tačiau ir iki tol lietuvių ir latvių visuomenės veikėjų bendradarbiavimas buvo gana intensyvus. Šį bendravimą skatino bendros kilmės idėja. Būta net siūlymų kurti bendrą Lietuvos ir Latvijos valstybę. Lietuvoje šią idėją propagavo Jonas Šliūpas, palaikė Lietuvių-latvių vienybės draugija Kaune (įsteigta 1923 m.), už itin glaudžius ryšius su latviais nuolat agitavo ir geografą Kazys Pakštas. 1924–1940 m. Kaune, Rygoje ir Klaipėdoje įvyko 12 Lietuvių-latvių ir Latvių-lietuvių vienybės draugijų kartu suorganizuotų kongresų. Lietuvių-latvių vienybės draugijos X kongrese net buvo iškelta mintis, jog latvių mokyklose derėtų mokytis lietuvių kalbos, o lietuvių mokyklose – latvių (*Lietuvių-latvių...* 2012).

Sovietinės okupacijos metais buvo uždraustos visos latvių organizacijos, latviškos mokyklos, sunyko parapijos. Kultūrinis kaimyninių šalių bendravimas neišnyko, nors nebuvo skatinamas. Daugiausiai bendravo kultūros ir meno veikėjai. Latvių draugijos ir kitos organizacijos pradėjo atsikurti prieš pat ir po

Nepriklausomybės atkūrimo. 1988 m. atkurta Lietuvių-latvių vienybės draugija paskatino Lietuvos latvius burtis į savo klubus. 1993 m. Vilniaus latvių klubas tapo Vilniaus latvių draugija, Kaune 1989 m. susikūrė latvių klubas „Daugava“, Joniškėje latvių draugija „Avots“ (2001 m.), Akmenės rajone – „Sakta“ (1997 m.) ir kt. Vilniuje pradėjo veikti dvi sekmadieninės latvių mokyklos, kuriose latvių vaikai mokosi gimtosios kalbos, dainų. Į Lietuvą iš Latvijos kviečiami ir atvyksta meno kolektyvai, rašytojai, politikai. Lietuvos latviai švenčia Latvijos nepriklausomybės dieną (lapkričio 18 d.), kitas šventes. Lietuvoje veikia 8 latvių draugijos ir bendrijos (Vilniaus, Joniškio, Panevėžio, Būtingės, Akmenės rajono, Klaipėdos apskrities, Klaipėdos krašto, Kuršių (Palangoje)). Susikūrė ir Lietuvos latvių visuomeninių organizacijų koordinacinė taryba. Vytauto Didžiojo universitete 1995 m. įkurtas Letonikos centras, kurio tikslas – Lietuvos ir Latvijos baltistų mokslinių ryšių plėtojimas, letistiniai tyrinėjimai ir letistikos specialistų rengimas (*Letonikos centras* 2012).

Akultūracijos ir asimiliacijos procesai

Šiaurės Lietuvos regionas labai įdomus ir tinkamas akultūracijos pavyzdys. Bendriausia prasme akultūracija tai kultūros perėmimo, „skolinimosi“ procesas. Ilgalaikių ir tiesioginių kontaktų tarp skirtingų kultūrinių grupių pasekmė yra tai, kad viena iš jų perima visą arba dalį kitos grupės kultūros. Paprastai perėmimas būna abipusis. Nors dažniausiai galima išskirti dominuojančią tautinę ar religinę grupę, kurios kultūrą ir vertybes labiau perima kitos, mažumų grupės. Vienai iš kultūrinių grupių visiškai perėmus kitą kultūrą kalbame apie asimiliaciją, kuri susijusi ir su grupinio identiteto pasikeitimu ir praradimu. Norint nesupainioti asimiliacijos ir akultūracijos reiškinių, galima pasiremti kad ir tokiu pavyzdžiu: jei lietuvis išmoksta užsienio ar savo kaimyno kalbą, pvz., latvių, jis netampa latviu, vyksta akultūracija; jei lietuvis pradeda save vadinti latviu, identifikuoja save kaip šios tautos atstovą, perima jos kultūros tradicijas, kultūrinio elgesio stereotipą, atsisakydamas lietuviškos kultūros, tada vyksta asimiliacija. Nors akultūracija su asimiliacija tiesiogiai nėra visada susijusi, tačiau akultūracija gali būti pradinio asimiliacijos etapu.

Akultūracija būdinga imigrantų bendruomenėms, tautiškai mišriems ir pasienio regionams. Jos pobūdis, mastai ir greitis priklauso nuo grupės tradicijų ir identiteto tvirtumo. Jei nuostatos apie savo grupę yra labai teigiamos ir tvirtos, kultūros skirtumai itin ryškūs, o nuostatos apie kitas grupes yra neigiamos (tipiškas etnocentrizmas), akultūracija dažniausiai yra atmetama, jai priešinamasi ir ji vyksta lėtai. Jei skirtingas kultūrinės grupės sieja daugelis svarbių kultūros procesų, tradicijų ir elementų, pavyzdžiui, panaši istorinė patirtis (istorinis likimas), kalbinis ar religinis bendrumas, priešiškus „kitiems“ yra nežymus arba jo iš viso nėra, tai akultūracija gali vykti lengvai ir sparčiai. Akultūracijos sampratą derėtų praplėsti ir geografijos (kultūros geografijos) požiūriu. Tuomet šis procesas galėtų būti siejamas ir su kultūrų kaimynystės efektu, kultūros difuzija, kultūrinio arealo, regiono

ribų kaita (atsitraukimu ar „tirpimu“), kultūrinės grupės teritorinės organizacijos plėtra ar nykimu.

Aktyvi Lietuvos latvių bendruomenės kultūrinė, švietimo, socialinė veikla, siekiai išlaikyti glaudžius ryšius su savo Tėvyne Latvija tarpukariu rodo šios tautinės mažumos tautinio identiteto stiprumą, saviizoliaciją, siekį užtikrinti savos tautinės kultūros tęstinumą, nenorą pasiduoti asimiliacijai. Galima teigti, kad asimiliacija tuo laikotarpiu iš tiesų nevyko arba buvo labai menka. Tačiau akultūracijos apraiškų Šiaurės Lietuvoje galima aptikti ir tada.

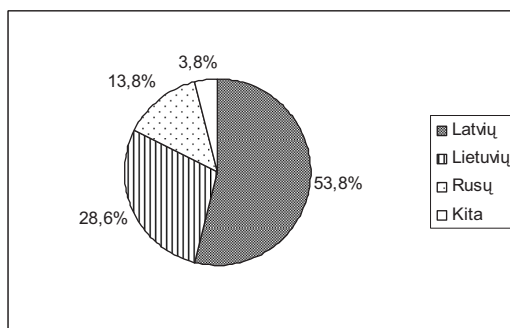
Didelės įtampos tarp latvių ir lietuvių nebuvo, bendrauti su lietuviais nebuvo vengiama. Lietuviai gana energingai įsiliedavo ir į latvių draugijų veiklą, nes jie latvius laikė savais, juos vienijo bendri interesai. Tačiau tokie reiškiniai nepatiko valstybinių įstaigų atstovams. Biržų apskrities pradžios mokyklų inspektorius 1932 m. skundėsi Švietimo ministerijai, kad „Latvijos pasieny, dauguma gyventojų lietuviai, tik gerokai applatvinti, kai kurie ir tarpusavy latviškai kalbasi“ (A k m e n y t è 2004). Šiaulių apskrities mokyklų inspektorius 1932 m. slaptame pranešime taip pat skundėsi, kad Žeimelio apylinkėse yra „grynai lietuvių kilmės gyventojų, kuriems kalbėti latviškai daug maloniau negu lietuviškai ir jie labiau linkę vaikus leisti į latvių mokyklą, negu į lietuvių“ (Š e t k u s 2001).

Čia matome, kad ne tik latviai, bet ir lietuviai pasiduodavo akultūracijai – mokėjo latvių kalbą. Daugelis pasienio lietuvių, jei ne kalbėjo, tai bent suprato latviškai, dainavo latviškas dainas. Buvo ir mišrių šeimų. Pasienio lietuviams latvių kalbos mokėjimas buvo naudingas vykstant uždarbiauti, prekiauti į Latviją. Baimė dėl lietuvių asimiliacijos buvo aiškiai perdėta. Kita vertus, „aplatvintais“ lietuviams galėjo būti vadinami ir nutautėję ar akultūracijai labiau pasidavę latviai.

Kaip jau buvo minėta, daugelis Lietuvos latvių mokėsi lietuviškose mokyklose. Tai nepatiko ir kai kuriems latvių veikėjams. Nors noras mokytis tautinės daugumos mokyklose buvo ir yra motyvuotas praktiškais sumetimais – geriau išmokus valstybinę kalbą, pažinus tautinės daugumos kultūrą, lengviau integruotis visuomenėje, siekti aukštesnio mokslo ar karjeros. Tuo tarpu norint mokytis latviškai, savo latviškumą reikėjo įrodyti metrikų įrašu. Nesugebantis to padaryti buvo laikomas lietuviu. Tai vėl galėjo nuteikti latvių bendruomenę prieš lietuvius. Latviai buvo suinteresuoti geru latvių kalbos išmokymu, todėl, atidarant naują mokyklą ar prireikus naujo mokytojo, prašyta gerai latvių kalbą išmanančio specialisto, kuris galėtų jaunąją kartą išmokyti „grynosios“ latvių kalbos. „Grynąja“ kalba laikyta ta kalba, kuria buvo kalbėta to meto Latvijoje (A k m e n y t è 2004). Tai verčia manyti, kad kalbos grynumas buvo problema, o jo praradimas yra akultūracijos, kalbų sinkretizmo (maišymosi) reiškinys. Gyvenant kitos tautos apsuptyje natūraliai perimamos tos tautos kalbos normos, taip kalba hibridizuojama.

Dabartinę latvių akultūracijos ir asimiliacijos situaciją užfiksavo 2001 m. įvykęs visuotinis gyventojų surašymas. Remiantis šio surašymo duomenimis (*Gyventojai pagal lytį...* 2002; *Gyventojai pagal išsilavinimą...* 2002), galima įvertinti latvių tautinės mažumos tautinio identiteto būklę, numatyti jo kaitos tendencijas. Sovietmečiu latvių akultūracija ir asimiliacija išibėgėjo. Tai buvo viena iš latvių

skaičiaus mažėjimo priežasčių. Itin iškalbingas rodiklis yra latvių nurodyta gimtoji kalba (4 pav.). Atsirado latvių, kurie savo gimtąją kalbą laikė ne tik latvių ar lietuvių, bet ir rusų kalbą. Jau tik kiek daugiau nei pusei Lietuvos latvių dabar gimtoji yra latvių kalba. Tai parodo didelį šios tautinės mažumos asimiliacijos laipsnį. Tačiau pagal šį rodiklį latviai tarp kitų gausesnių Lietuvos tautinių mažumų užima vidutinę padėtį. Dažniau savo kalbą kaip gimtąją nurodo rusai, lenkai, čigonai, tačiau žymiai rečiau savo kalbą gimtąją laiko ukrainiečiai, baltarusiai ar žydai. Daugiausiai latviai asimiliuojasi su lietuviais, beveik 29 % latvių gimtoji kalba yra lietuvių. Gana didelė dalis latvių nurodė, kad jų gimtoji kalba yra rusų – beveik 14 %. Tuo tarpu tik 120 lietuvių nurodė, kad jų gimtoji kalba yra latvių, kitų tautybių atstovų tokių buvo dar 32 (*Gyventojai pagal išsilavinimą...* 2002, 74, 76).

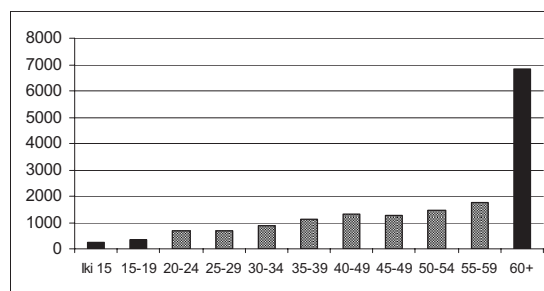

4 pav. Lietuvos latviai pagal gimtąją kalbą 2001 m.
(pagal: *Gyventojai pagal išsilavinimą...* 2002, 74, 76)

Kitas svarbus rodiklis – kaip latviai moka kitas kalbas. Nestebina, kad dauguma latvių moka rusų kalbą (68 %), tai sovietmečio palikimas, tačiau tai, kad 40 % nemoka lietuvių (*Gyventojai pagal išsilavinimą...* 2002, 74, 76), tai yra valstybinės šalies, kurioje gyvena, kalbos, yra gana įdomus faktas. Greičiausiai, didelę dalį tarp nemokančių lietuviškai latvių sudaro sovietmečiu į Lietuvos miestus atvykę rusakalbiai latviai arba mišrių šeimų su rusakalbiais palikuonys. Tai įrodo Visagino miesto pavyzdys. Šiame prie atominės elektrinės įkurtame iš esmės rusiškame mieste gyvena 104 latviai, iš kurių net 65 nurodė, kad jų gimtoji kalba yra rusų (lietuvių – tik 5). Miestuose gyvena 88 % tų latvių, kurie nurodė rusų kalbą kaip gimtąją (*Gyventojai pagal išsilavinimą...* 2002, 74, 76). Kita dalis latvių, matyt, lietuvių kalbą moka ne taip gerai, kaip šalia gyvenantys lietuviai, geriau moka vietinę lietuvių tarmę nei bendrinę kalbą ir todėl nurodo, kad lietuvių kalbos nemoka...

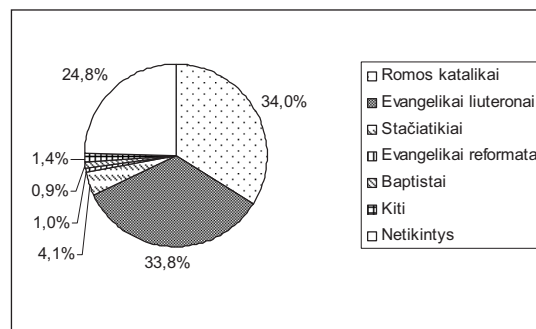
O štai mokančių latvių kalbą Lietuvoje beveik 6 kartus daugiau negu yra latvių – 16,5 tūkst. Natūralu, kad tokių daugiausia šalies šiaurėje, pasienyje (D a u g i r d a s 2006, 405), ten, kur tradiciškai gyvena latviai, ir didžiuosiuose miestuose. Tačiau šis lietuvių akulturacijos reiškinys itin gerai atsiskleidžia, kai matome, kad latvių kalbos mokėjimas labai glaudžiai susijęs su amžiumi (5 pav.). Daugiausiai mokančių latvių kalbą yra tarp vyresnių kaip 50 metų ir pagyvenusių žmonių,

o štai latviškai kalbančių vaikų yra tik 233. Vyresni moka latvių kalbą todėl, kad tarpukariu ir vėliau ryšiai su Latvija, ypač pasienyje, buvo labai svarbūs, ten buvo uždarbiaujama, ten vežta produkcija į turgus, Latvijoje gyveno daug lietuvių. Latvių kalba tuomet buvo tapusi svarbia komunikacijos priemone. Tai, kad tiek mažai yra latviškai kalbančių vaikų, rodo, kad latvių tautinė mažuma gana greitai gali visai sunykti. Jaunoji lietuvių karta taip pat latvių kalbos jau beveik nesimoko. Todėl šis lietuvių akultūracijos reiškinys nyksta. Lietuvoje latvių kalba tradiciškai privaloma tik studentams lituanistams, dėstoma 5 universitetuose (Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Vilniuje). Tuo galima paaiškinti, kodėl šiuose miestuose yra daugiau mokančių latvių kalbą (*Gyventojai pagal išsilavinimą...* 2002, 176–180).

5 pav. Mokančių latvių kalbą pasiskirstymas pagal amžių 2001 m.
(pagal: *Gyventojai pagal išsilavinimą...* 2002, 74, 76)

Dabartinė Lietuvos latvių konfesinė sudėtis taip pat yra iš esmės pasikeitusi, lyginant su 1923 m. Šis pasikeitimas taip pat parodo akultūracijos ir asimiliacijos procesų rezultatus. Skirtumas tarp 1923 ir 2001 m. yra esminis. Tarpukariu 91 % latvių buvo liuteronai, o dabar tokių tik trečdalis (6 pav.), dar trečdalis latvių yra katalikai, o 25 % – netikintys. Latvių stačiatikių yra tik 4 %, tikėtina, kad tai sovietmečio imigrantai ir mišrių šeimų palikuonys. Kadangi liuteronų religija jau prarado anksčiau turėtą svarbiausio tautinio identiteto bruožo statusą, susilpnėjo ir latvių tautinės mažumos atsparumas akultūracijai ir asimiliacijai.

6 pav. Lietuvos latvių religinė sudėtis 2001 m.
(*Gyventojai pagal lytį...* 2002, 200–205)

Išvados

1. Latvių gyvenamasis arealas traukiasi, latvių akultūracija ir asimiliacija yra itin išibėgėjusi, tautinė mažuma nyksta, supanašėja su tautine dauguma. Kultūros centrų ir institucijų sistema, palyginus su tarpukariu, yra sumenkusi, išsaugoti savo tautinę tapatybę Lietuvos latviams jau yra sudėtinga. Dėl itin mažo gimstamumo ir spartėjančios asimiliacijos kažkada gausi latvių tautinė mažuma ir regionas gali visai sunykti per artimiausius 2–3 dešimtmečius. Tai susiję ir su tuo, kad latvių tautinė bendruomenė peržengė kritinę populiacijos dydžio ribą, kada tautinio savitumo išsaugojimo tikėtis sunku.

2. Latvių tautinės mažumos ir formalaus kultūrinio regiono sunykimas yra Lietuvos kultūrinės įvairovės praradimas. Lietuva netenka tradicinės tautinės mažumos, kultūrinio bendravimo partnerio, tarpininko, tilto tarp kaimyninių šalių. Kol kas latvių formalaus regiono egzistavimas skatina Lietuvos ir Latvijos tarpvalstybinį, regioninį bendradarbiavimą, tradiciškai susiklostęs pasienio gyventojų bendravimas išlieka, vyksta bendradarbiavimas savivaldybių lygiu. Tačiau ateityje latvių tautinės mažumos praradimas gali paskatinti giminingų, kaimyninių tautų atsiribojimą, pasienio regionas vietoj tilto gali tapti kultūriniu barjeru, tuomet pasikeistų geokultūrinė ir geopolitinė situacija. Todėl pasienio tautinių ir kultūrinių grupių teritorinė organizacija, akultūracijos teritorinė sklaida yra svarbus Lietuvos geografinis reiškinys, perspektyvus būsimų kultūros geografinės tyrimų objektas.

Literatūra

1989 metų visuotinio gyventojų surašymo duomenys 1990, Vilnius, Geografijos institutas: Lietuvos statistikos departamento duomenys.

A k m e n y t ė 2003 – Vilma Akmenytė, „Lietuvos latvių liuteronų bendruomenė 1918–1940 m.“, *www.ziemgala.lt* [prieiga internete: <<http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20031/lietuvos-latviu-liuteronu-bendruomene-1918-1940-m>>, žiūrėta 2012-04-20].

A k m e n y t ė 2004 – Vilma Akmenytė, „Lietuvos latvių draugijos 1918–1940 m.“, *www.ziemgala.lt* [prieiga internete: <<http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20042/lietuvos-latviu-draugijos-19181940-m>>, žiūrėta 2012-04-20].

A k m e n y t ė 2008 – Vilma Akmenytė, *Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918–1940 m.* Daktaro disertacija, Kaunas: VDU.

A s t r a m s k a s 2005 – Arūnas Astramskas, „Panevėžio apskrities istorijos apžvalga“, *www.pava.lt* [prieiga internete: <www.pava.lt/aps_istorija.htm>, žiūrėta 2006-10-20].

B a l i u l i s 1998 – Algirdas Antanas Baliulis, „Senoji Žagarė XV-XIX a.“, *Lietuvos valsčiai: Žagarė*, Vilnius, 133–149.

B ė r z i ņ š 2000 – Janis Bērziņš, „Latvieši pasaulē 1918–1940 gadā“, *Latvijas vēsturnieki*, Rīga, 62–75.

B u t k u s 1990 – Alvydas Butkus, *Latviai*, Kaunas.

C o s g r o v e 1997 – Denis Edmund Cosgrove, „Culture Area“, *The Dictionary of Human Geography* (eds. R. J. Johnston, D. Gregory, D. M. Smith), Oxford, 117–118.

D a u g i r d a s 2000a – Vidmantas Daugirdas, „Kultūriniai Šiaurės Lietuvos karstinio regiono ypatumai“, *Šiaurės Lietuvos karstinis regionas*, Vilnius, 186–193.

D a u g i r d a s 2000b – Vidmantas Daugirdas, „Multicultural structure of Lithuanian border regions as a factor of transnational integration“, *Eastern borders of European integration processes*, Rzeszow, 233–239.

- D a u g i r d a s 2002 – Vidmantas Daugirdas, *Lietuvos kultūrinis rajonavimas*, Vilnius: LVMSF.
- D a u g i r d a s 2006 – Vidmantas Daugirdas, “Acculturation in the Lithuanian-Latvian border region”, *Geopolitical studies*, Warsaw, 14, 391–408.
- G a r š v a 1998 – Kazimieras Garšva, „Lietuvos Žiemgalos šnektų žodynas: bendrybės, skirtumai, skoliniai“, www.ziemgala.lt [prieiga internete: <<http://www.ziemgala.lt/Lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-19981/lietuvos-ziemgalos-snektu-zodynas-bendrybes-skirtumai-skoliniai>>, žiūrėta 2012-04-20].
- Gedimino laiškai* 1966 (parengė V. Pašuta, I. Štal), Vilnius.
- Gyventojai pagal išsilavinimą, gimtąją kalbą ir kalbų mokėjimą* 2002. Vilnius: LSD.
- Gyventojai pagal lytį, amžių, tautybę ir tikyba* 2002. Vilnius: LSD.
- „Gyventojų skaičius 2011 metų pradžioje: tautybė“ 2012, www.stat.gov.lt [prieiga internete: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>>, žiūrėta 2012-02-20].
- H e r m a n n 2000 – Arthur Hermann, *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*, Vilnius.
- J o r d a n, D o m o s h, R o w n t r e e 1997 – Terry Jordan, Mona Domosh, Lester Rowntree, *The Human Mosaic: A Thematic Introduction to Cultural Geography*, New York: Longman.
- K a r v e l i s 1999 – Deimantas Karvelis, „Biržų kunigaikštystės ryšiai su Kuršo ir Žiemgalos Kunigaikštyste XVI a. pabaigoje – XVII a. viduryje“, www.ziemgala.lt [prieiga internete: <<http://www.ziemgala.lt/Lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-19992/biru-kunigaikstystes-ryšiai-su-kurso-ir-ziemgalos-kunigaikstyste-xvi-a-pabaiga-xvii-a-viduryje>>, žiūrėta 2012-04-20].
- Č i p l o k s 1983 – E. Čiploks, „Latviešu draudzes Lietuvā“, *Iespiests Baznīcas Gada Grāmatā*, Rīga, 112–116.
- K r a s n a i s 1938 – Vilberts Krasnais, *Latviešu kolonijas*, Rīga.
- K v i k l y s 1991 – Bronius Kviklys, *Mūsų Lietuva: 2*, Vilnius.
- Letonikos centras* 2012, www.pmdf.vdu.lt [prieiga internete: <<http://www.pmdf.vdu.lt/letonikos-centras>>, žiūrėta 2012-04-20].
- Lietuvių-latvių vienybės kongresai* 2012, www.letonika.vdu.lt [prieiga internete: <<http://letonika.vdu.lt/taiidomu/kongresai.html>>, žiūrėta 2012-04-20].
- Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčia* 2012, www.liuteronai.lt [prieiga internete: <<http://www.liuteronai.lt/Parapijos>>, žiūrėta 2012-02-20].
- Š e n a v i č i u s 1998 – Antanas Šenavičius, „Žiemgaliai istorijos būvyje: laimėjimai ir netektys“, *Lietuvos valsčiai: Žagarė*, Vilnius, 42–63.
- Š e t k u s 2001 – Benediktas Šetkus, „Latvių mokykla Lietuvoje 1918–1940 m.“, *Lituanistica*, I, 53–64.
- T a u t a v i č i u s 1988 – Adolfas Tautavičius, „Žiemgaliai“, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, IV, Vilnius, 673.
- Z i n k e v i č i u s 1984 – Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija: 2: Iki pirmųjų raštų*, Vilnius.
- Žeimelio parapija* 2012, www.liuteronai.lt [prieiga internete: <<http://www.liuteronai.lt/Parapijos/Zeimelio-parapija/Parapijos-istorija/Parapijos-istorija>>, žiūrėta 2012-02-20].
- Всесоюзная перепись населения 1989 года: Распределение переписанных лиц по национальности* 1989, Vilnius, LSTC: Lietuvos statistikos departamento duomenys.

Vidmantas Daugirdas

Formalus latvių kultūrinis regionas Šiaurės Lietuvoje

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *kultūriniai regionai, akultūracija, latviai, Šiaurės Lietuva.*

Straipsnyje formalaus regiono išskyrimui pasirinktas latvių tautybės gyventojų paplitimas Lietuvoje. Pagal šį požymį Šiaurės Lietuvoje išryškėja didesnio latvių tautybės gyventojų susitelkimo arealas, nusidriekęs palei Lietuvos-Latvijos sieną. Latvių paplitimas Šiaurės Lietuvoje buvo ir yra prielaida susiformuoti daugeliui regiono kultūrinių ypatybių, nebūdingų kitoms Lietuvos teritorijoms, nes latviai čia yra latviškosios kultūros nešėjai, jų paplitimas rodo ir latviškos kultūros elementų paplitimo arealą – latvių kalbos, kultūros organizacijų, akultūracijos reiškinių ir kt.

Šis straipsnis – tai bandymas atskleisti Šiaurės Lietuvos pasienio regione gyvenančios latvių tautinės mažumos kultūros geografią – latvių skaičiaus ir paplitimo kaitos dėsninumus, teritorinės organizacijos ir akultūracijos bei asimiliacijos procesų pobūdį bei rezultatus. Kartu tai ir Lietuvos latvių teritorinio paplitimo ir kultūros centrų kaitos, bandymų atsispirti akultūracijai apžvalga bei įvertinimas.

Latvių gyvenamasis arealas Lietuvoje traukiasi, latvių akultūracija ir asimiliacija yra itin išsibėgėjusi, tautinė mažuma nyksta, supanašėja su tautine dauguma. Kultūros centrų ir institucijų sistema, palyginti su tarpukariu, yra sumenkusi, išsaugoti savo tautinę tapatybę Lietuvos latviams jau yra sudėtinga. Dėl itin mažo gimstamumo ir spartėjančios asimiliacijos kažkada gausi latvių tautinė mažuma ir regionas gali visai sunykti per artimiausius 2–3 dešimtmečius. Tai susiję ir su tuo, kad latvių tautinė bendruomenė peržengė kritinę populiacijos dydžio ribą, kada tautinio savitumo išsaugojimo tikėtis sunku.

Latvių tautinės mažumos ir formalaus kultūrinio regiono sunykimas yra Lietuvos kultūrinės įvairovės praradimas. Lietuva netenka tradicinės tautinės mažumos, kultūrinio bendravimo partnerio, tarpininko, tilto tarp kaimyninių šalių. Kol kas latvių formalaus regiono egzistavimas skatina Lietuvos ir Latvijos tarpvalstybinį, regioninį bendradarbiavimą, tradiciškai susiklostęs pasienio gyventojų bendravimas išlieka, vyksta bendradarbiavimas savivaldybių lygiu. Tačiau ateityje latvių tautinės mažumos praradimas gali paskatinti giminųjų, kaimyninių tautų atsiribojimą, pasienio regionas vietoj tilto gali tapti kultūrinio barjeru, tuomet pasikeistų geokultūrinė ir geopolitinė situacija. Todėl pasienio tautinių ir kultūrinių grupių teritorinė organizacija, akultūracijos teritorinė sklaida yra svarbus Lietuvos geografinis reiškinys, perspektyvus būsimų kultūros geografijos tyrimų objektas.

Vidmantas Daugirdas

Formal Latvian Cultural Region in Northern Lithuania

S u m m a r y

Keywords: *cultural regions, acculturation, Latvians, Northern Lithuania.*

The article deals with the prevalence of Latvian ethnic residents in Lithuania. According to this feature the biggest concentration range of Latvian ethnic residents is found in Northern Lithuania along Lithuanian – Latvian border. The prevalence of Latvians in Northern Lithuania has been the precondition for emergence of many region's cultural peculiarities which are not related to other Lithuanian territories as here Latvians are the bearers of Latvian culture. Thus, their prevalence presents the spread of Latvian culture elements, i.e. Latvian language, cultural organizations, the spread of acculturation phenomenon, etc.

This article is a try to disclose cultural geography of Latvian ethnic minority which is located in the border region in Northern Lithuania. In order to implement this objective the number of Latvians and the patterns of prevalence fluctuation, territorial organization and the nature of acculturation process and its consequences, cultural peculiarities of Palatvė region were analysed. The review and evaluation of attempts to resist the acculturation, Latvian territorial spread and the change of cultural centres is taken into account as well.

The living area of Latvians in Lithuania is reducing; acculturation and assimilation of Latvians have accelerated. The ethnic minority is disappearing and Latvians are unable to resist the fusion with the national majority. The system of cultural centres and institutions has declined since the inter-war years. Therefore, it is difficult to preserve the national identity for Latvians living in Lithuania. Due to low birth rates and accelerating assimilation, the once large national minority may disappear in the nearest 20–30 years. The situation is also related to the fact that the Latvian ethnic community crossed the critical boundary of population size, when the preservation of national identity is difficult to expect.

The obsolescence of Latvian ethnic minority and formal cultural region is a loss to the Lithuanian cultural diversity. Lithuania is losing a traditional national minority, partner of cultural cooperation, mediator and bridge between the neighbouring countries. Yet the existence of formal Latvian region promotes Lithuanian and Latvian international and regional cooperation. Moreover, traditional cooperation among the border region residents remains. However, in future the loss of Latvian ethnic minority might influence the dissociation of related neighbouring nations; the border region instead of a bridge may become a cultural barrier. Therefore, the geocultural and geopolitical situation may change.

V i d m a n t a s D A U G I R D A S
*Lietuvos socialinių tyrimų centras;
Visuomenės geografijos skyrius
Sociologijos institutas
A. Goštauto g. 11
LT-01108 Vilnius
[vidmantas.geo@gmail.com]*